

**ELS BANDOLERS DE ROSSELL
JAUME LLINYEROLA i JAUME ÇALOM
EN EL CONTEXT DEL BANDOLERISME
DEL MAESTRAT AL SEGLE XVII**

JOAN FERRERES I NOS

y de altres del dit Maestrat talant les viñes y arbres y cremant los basos de les abelles composant ab amenasses molta gent, portant en si pistoles y altres armes prohibides. De tot lo qual havent tengut moltes queixes y per lo que conve al servei de Nostre Señor y a la bona administracio de la Justicia que lo dit Frances Domenech y los de sua camarada sien presos y capturats y que vinguen en mans de la Justicia porque seran castigats conforme sos demerits y delictes havent provehit esser feta composició a una persona per a que ab molta cautela sollicitud y cuidado capture dit Francés Domenech y demes socis. Perço confiant de vostra suficiencia, legalitat y bondat vos diem, cometem y manam a vos dit Jaume Llinyerola vos conferixau a la Vila de Trayguera y terme de aquella y en altra qualsevol Vila del Lloch del Maestrat a hon convinga y pendreu a mans vostres y capturareu la persona del dit Frances Domenech y los de la sua camarada ben custodis y guardats los entregara a la Justicia, o, Lloctinent de la vila, o, lloctinent hon los capturareu, donantnos en continent avis de dita captura y per quan vos dit Jaume Llinyerola ab sentència per nos donada estau desterrat del present Maestrat y per lo que conec se faça dita captura usant del poder e nos comes vos guians asseguran vostra persona y bens donatvos llicencia y facultat per a que sense negoci de pena alguna pugau estar habilitat en lo present Maestrat y axi mateix pugau portat qualsevols armes ab (...) que no sien vedades per furs y pragmatiques del present Regne lo qual guiatge volem dure per temps de un mes de huij avant contador per nos es vos dit Comissari nostre en fer y exercir dites coses...».¹¹

Tothom pot adivinar que amb aquest guiatge, Jaume sé sentia un home feliç i poderós. La veritat és que això es va convertir en un fals miratge per diverses raons. Primera, perquè va fracassar per no haver-ho aconseguit en un mes de temps que li

van donar, segona perquè va abusar del seu poder i fama temporal per buscar als seus denunciants del primer procés per a amenaçar-los i en tercer lloc perquè tal vegada aquella missió de «*pistoler-mercenari*» havia estat una trampa per caçar-lo a ell, com en realitat va passar. Qui el va trair?. Ell també es feia aquesta pregunta. No ho sabem però els enemics que s'havia guanyat a pols al llarg dels anys eren molts i poderosos. Podria haver seguit el propi Lloctinent o el seu germà Pere que anava de caça amb la «*carrucada*» de diversos traiguerins i que feia anys que protegien a Francès Domènech. Per exemple, D. Antoni Montserrat havia confiat una tasca molt important i personal a Domènech i altres, com fou la custòdia de la seva núvia Dª Maria Ram i Montoro des de la ciutat d'Alcanyís fins a Canet lo Roig per a casar-se. Domènech va fer de «*palafrener*» en aquell viatge. A més, precisament un dels més reiterats arguments de molts veïns del Maestrat en el procés que va portar a destituir a D. Antoni, fou el seu recolzament i protecció sistemàtica de bandolers i criminals com Francès Domènech. També ho sabia l'Assessor i segurament molta gent de Rossell o el propi Çalom que també havia anat amb la quadrilla d'en Domènech. Aquell retorn al Maestrat s'havia convertit en una trampa perillosa per Llinyerola.

Durant l'estiu i tardor de l'any 1612 comença de nou Jaume a divagar per diversos pobles del Maestrat. No sabem si buscava l'oportunitat d'enxampar a Francès Domènech o visitava als seus delators. Habitualment Llinyerola solia estar per la Sènia on tothom el coneixia però també solia anar a Canet, Traiguera i Rossell on tenia amics i companys d'aventures. Un d'aquells amics era Joan Bonet, llaurador de la Sènia que coneixia molt bé tota la trajectòria furtiva i bandolera de Llinyerola perquè ho havia sentit contar a la gent del poble. Un amic que no va tenir cap proble-

ma en visitar-lo a Sant Mateu quan l'empresonaren per segona vegada i per explicar tot el que sabia a les autoritats quan fou interrogat.

També el llaurador senienc Nicolau Callerisa recordava molt bé un dia que estava segant amb la colla, a l'estiu de 1612 a la partida del Forat d'en Franc del terme de Rafelgari, que fou visitat per tota la bargada de Clua acompanyada de Llinyerola. Aquella cova o forat s'havia convertit per diverses generacions de bandolers en un lloch de refugi ideal ja que des d'allí podien veure de lluny si venia algú a perseguir-los i al mateix temps podien defensar-se o fugir amb gran facilitat cap a les muntanyes perdent-se entre matolls, boscos i barrancs. Un quant anys després, la dècada del vint, la quadrilla del Sarrut 12 també utilitzarà aquest amagatall privilegiat per fugir de les autoritats i per estar tranquil de qualsevol caçador, llaurador o pastor que gosava acostar-se per aquells paratges. Així s'expressava Callerisa quan testimoniava en la vila de Sant Mateu: «...es recordat quel veu ell testimoni al dit Ñinyerola en companyia de Llorens Crua (Clua) cap de quadrilla de bandolers, Frances Thomas, Pere Bel den Gavaldà y de Miquel Thomas y de altres que no conegue, tots carregats de armes, de escopetes llargues y curtes excepte els dits Francés Thomas y Pere Bel sestaven abrigats en ses capes y davall de les capes los veu que portaven cascu una escopeta llarga y no va veure si en portaven de curtes y aço fonch en lo endema de St. Salvador passat o, al altre dia que vingueren a la heretat dell que te en la partida del Forat d'en Franch terme de Rafelgari, Regne de Catalunya que serien les deu hores ans migjorn que estava ell testimoni ab altres segant forment y li demanaren a beure y li demanaren com se deya y ell testimoni los dix ques deya Callerisa de la Senia y els dona a beure.....».¹³

Llinyerola i els seus amics bandolers

solien fer el recorregut del riu Sènia amunt i avall visitant els molins i pidolant algun pa i un tall de cansalada per menjar ja que tots els ho donaven sense dificultat en veure els pedrenyals. Normalment anaven als molins fariners i drapers dels Caperó, que en aquell temps eren el de Canet, que fou comprat per la vila l'any 1618, i el d'Entaix que estava més amunt. Pujant pel riu arribaven al molí fariner de l'Hospital que era dels Montserrat de Canet ja que D. Andreu Montserrat s'havia casat amb Gerònima de Liori de Gandesa 14 i aquesta família d'origen aragonès era posseïdora del molí des del segle XIV. Tots aquests llocs havien estat en diversos moments amagatalls o caus de diversos bandolers protegits pels rics propietaris o per l'amistat que tenien amb els moliners com el cas del moliner i bandoler Vilanova protegit pels Caperó de Trayguera. Però el preferit de Jaume Llinyerola era el molí Rossell on sempre trobava el seu amic Gabriel Cavaller que feia de moliner i se sentia segur per explicar-li coses de la seva vida o per demanar-li alguna intermediació. Allí havien passat moltes hores jugant quan eren xiquets i acompanyaven al seus pares portant el blat a moldre i esperant els sacs de la farina i del segó. Sota la fresca dels grans pollancrecs que no paraven de moure les fulletes a les vesprades de la tardor. Quants somnis no realitzats i perduts, pensava Jaume i al mateix temps li confessava al seu amic Gabriel que no s'atrevia anar al molí la Vila perquè havia tingut molts problemes amb alguns veïns de Rossell i no fos que arribessin a les mans i els pedrenyals o la daga tindrien que resoldre una situació que incrementaria l'odi que es respirava en l'ambient. Durant aquell hivern Llinyerola havia estat algunes vegades al Molí Rossell per a visitar al seu amic Gabriel Cavaller i demanar-li que parlés amb diversos veïns del poble per encetar un vell «negoci» que li rondava pel cap.

Llinyerola es va quedar al molí xerrant

El bandolerisme català dels segles XVI i XVII a les terres del Maestrat Vell de Montesa

Joan FERRERES NOS

RESUM

Aquesta recerca sobre el bandolerisme del segle XVII a les Terres de l'Ebre i al Maestrat és un clar exemple de què no existia cap frontera entre Catalunya i València, ni natural, ni artificial, ni legal, ni mental, ja que els bandolers catalans i els bandolers valencians delinquien, actuaven i col·laboraven amb total impunitat per tot arreu. De manera que el riu Sénia era l'eix vertebrador i el refugi del bandolerisme d'aquells temps.

RESUMEN

Esta investigación sobre el bandolerismo del siglo XVII en las Terres de l'Ebre y el Maestrazgo es un claro ejemplo de que no existía ninguna frontera entre Cataluña y Valencia, ni natural, ni artificial, ni legal, ni mental, ya que los bandoleros catalanes y los bandoleros valencianos delinquían, actuaban y colaboraban con total impunidad tanto en un lugar como en el otro. De tal forma que el Río Sénia era el eje vertebrador y el refugio del bandolerismo de aquellos tiempos.

ABSTRACT

This research on 17h century banditry in the Terres de l'Ebre and Maestrat areas is a clear example of the non-existence of any type of natural, artificial, legal nor mental border across the River Sénia, since both Catalan and Valencian bandit gangs moved freely across the river line. The river was, indeed, the core and the refuge of those bandits.

8.- Ramon Marquès. Fou un bandoler de Móra d'Ebre que voltava per les terres del Montsià i el Maestrat fugitiu de la justícia catalana. No sabem exactament quin va ser el delictes que va cometre, però ben segur que fou greu, perquè les autoritats de Móra oferien pel seu cap una recompensa de 300 lliures, una xifra molt important en aquell temps. Fou capturat a la vila de Sant Mateu per l'agutzil Simeó Segarra, que només va rebre dos lliures, segons ell mateix es queixava en el sumari contra Andreu Montserrat. Però en un altre document-sumari obert contra el dit subrogat de Sant Mateu, es diu que el síndic de Móra d'Ebre va pagar 60 lliures a Andreu Montserrat i que aquest va donar set rals a cada presoner que va custodiar al bandoler Ramon Marquès.³⁷ Marquès segurament fou conduït a Móra per ser penjat, com era costum en aquell temps.

9.- La banda de Baltasar Guarch i Miquel Llorens. Tampoc hi hem trobat gaire informació, sobre aquesta camada de bandolers, si no és la que ens aporta el sumari obert contra el procurador fiscal Tomàs Ortí. Sabem que dits bandolers eren de Tortosa, i que habitualment acompanyaven el fiscal per protegir-lo, ja que Ortí tenia molts enemics per les barbaritats que havia fet, i també per protegir-se els mateixos bandolers de ser capturats pels justícies dels pobles del Maestrat. Anaven acompanyats d'altres bandolers contemporanis d'aquestes contrades, com Felip Cervera de Catí, i també havien acompanyat alguna vegada als bandolers del Sarrut (Jeroni Gil). Aquest bandolers voltaven i anaven robant per les terres de Morella, Ares i la Gibalcolla, fins que foren jutjades i destituïdes les autoritats corruptes que els protegien.

10.- La banda del Sarrut. Malgrat que el líder d'aquesta camada de bandolers era Jeroni Gil, de Morella (àlies *Lo Sarrut*) i la major part del companys i fautors eren de procedència de viles del Maestrat i dels Ports de Morella, el Sarrut va tenir la col·laboració de diversos bandolers catalans, va refugiar-se moltes vegades a la cova d'en Franch, en terres catalanes, va estar amagat gran part de la seva vida delictiva pels voltants del riu Sènia i les serralades de tramuntana, va fer diverses incursions rapinyaires per viles de Catalunya, i alguns dels bandolers més significatius, com Josep Beser i el mateix Jeroni Gil, foren executats a la vila de la Sènia per condemnes pendents, i per no saber viure en la legalitat després de tornar com a soldat de Sa Majestat en les campanyes europees que va portar a terme el rei Felip IV els anys trenta.³⁸

---

37 A. R. V. Secció clergat, lligall 936, caixa 2475-76. Sant Mateu, 1634. "Informació ex officio, rebuda en Sant Matheu y altres poblacions del Maestrat vell de Montesa, sobre la visita i residència de don Andreu Monserrat, assessor del lloctinent y capità del Maestrat vell".

38 Participació del Sarrut i els seus amics bandolers en el terç de D. Pedro de Riaño. A. R. V. Secció clergat, lligall 897, caixa 2361-62. Procés de visita contra frey GJeroni March. Canet , 1635.

Segurament, un dels testimonis més colpidors sobre l'abast d'aquesta banda és el de la bandolera penedida Magdalena Lorensa, natural d'Ontinyent i amant Pere Bouil, un dels bandolers assassinats pels seus propis companys de la camada del Sarrut. Com a venjança personal, Magdalena va delatar l'any 1630 els components de la banda del Sarrut i explicava amb tot luxe de detalls els llocs on s'amagaven, a qui robaven i com funcionava la banda. Aquest relat ens demostra com durant molts anys tenien com a refugi segur el riu Sènia, els seus molins, les masies, els petits pobles del Port, etc. Ella apunta que moltes vegades estaven al molí de la Sènia –el molí de l'Abat actual. Des d'allí sortien al camí Ral de Tortosa per a robar o catinar. La banda estava formada per: Jeroni Gil, Josep Beser, Pere Bouil, Roc Sapeira, Bertomeu Tena i Baltasar Guarch –Lorensa diu que era de Catí, però segurament era el bandoler de Tortosa abans esmentat. Altres vegades anaven als pobles dels voltants, com el Mas dels Barberans, la Pobla de Benifassà, Rossell, la Sènia i altres llocs per robar animals –ovelles i cabres– per menjar-se'ls al seu amagatall del molí de l'Abat. Un altre refugi habitual d'aquesta banda fou el Forat d'en Franch, que estava situat en un barranc proper al Mas dels Barberans.³⁹

Testimonis de les activitats delictives de la banda del Sarrut n'hi ha moltíssims.⁴⁰ Però en trobem altres d'especials que no fan referència als crims ni robatoris sinó a la “moralitat”. Vegem un exemple sobre una acusació a la banda del Sarrut i a una dona de Traiguera –Magdalena Maçalió–, que va consentir una greu falta moral escandalitzant a una jove. El testimoni és de Mariano Bel, un bandoler col·laborador de Jerony Gil, Lo Sarrut, per les terres de Traiguera:

Item. Et secundo, resulta que alli al dit corral del Vilar Gros fonch vist un home lo qual applega a hon estaven les dites Angela Maria Ferrer y Madalena Masalió, lo qual home era Geroni Gil, dit lo Sarrut, cap de la quadrilla de bandolers i quadrillers i aquell i la dita Madalena se comensaren a congraciarse i el mateix dit Geroni Gil la comensar abrasar i besar del que la dita Angela Maria Ferrer nesta molt escandalitzada que la dita Madalena fos tan roin i donas tan mal exemple i que ab un engany tan gran la hagués portada a dit puesto. *Item et tercio*, resulta que estan així en dit puesto i aventhi tres altres bandolers mes apartats applegada aquell, ço es a dit puesto Esteve Casador, espartdenyer de la dita vila lo qual portava una casola de arrós per a menjar a dits bandolers los quals i a tenien (...) i applegat a dita casola de arros lo dit Sarrut i la dita Madalena i lo dit Cassador se apartaren hi ho fesen en un corral prenent part del dit arros en un plat i lo restant arros donaren a dits tres bandolers que estaven apartats i a la dita Angela Maria Ferrer la feren apartar a hon

39 A. R.V. Secció clergat, lligall 902, caixa 2374-75. Procés judicial de Phederico Sales contra Mariano Bel i altres de Trayguera, document 80, any 1629

40 Veure *Temps de Bandolers*, de JOAN FERRERES NOS. Col·lecció Història n° 2. Edita: Centre d'Estudis del Maestrat, Benicarló, 2002.

estaven dits tres bandolers ab los quals estigue molt gran rato i la dita Madalena, lo dit Sarrut i Cassador sestigueren mes de dos hores apartats en dit corral i despues vingue lo dit Cassador, restanse la dita Madalena Masalio molt grandissim rato ab lo dit Sarrut a soles ab lo qual nomenat així lo dit Cassador i demes bandolers.⁴¹

La petja històrica i la fama de la banda del Sarrut en les dècades de 1620 i 1630, per aquestes contrades del sud de Catalunya i el nord del Regne de València fou tan gran com havia estat la d'altres bandolers anteriors com Llorenç Clua i Pere Argullol.

Conclusions

Per cloure aquesta recerca, apuntarem algunes observacions sobre l'originalitat i les particularitats d'aquest bandolerisme que tenia com a eix central el riu Sènia, i que actuava a una banda o a l'altra de la mateixa forma que la gent catalana i valenciana intercanviava productes i serveis, feia mercat, anava a les fires, anava a les festes, es casava, etc., amb tota normalitat i sense cap frontera, ni real ni imaginària.

Respecte als inicis i final del bandolerisme estudiat, cal dir que nosaltres hem estudiat una seqüència continuada que aniria de la segona meitat del del segle XVI fins a 1635. Però això no vol dir que no existís el bandolerisme a principis del segle XVI o abans, de la mateixa manera que tenim algunes informacions que ens demostren la continuïtat del bandolerisme català i valencià després de la Guerra dels Segadors, però ja no és tan significatiu, ni intens, i les condicions han canviat força. Les autoritats corruptes han estat destituïdes i tots actuen de forma més o menys coordinada i amb l'objectiu d'acabar amb el fenomen bandoler. És a dir, el context anterior és molt diferent del posterior d'aquella unitat que trobem en l'etapa que va des del 1560 al 1635. Això no vol dir que desaparegués radicalment el bandolerisme després de la Guerra dels Segadors. Tenim documents que demostren que va continuar molt puntualment per la dècada dels seixanta i dels noranta del segle XVII, i que les autoritats catalanes i valencianes continuaven col·laborant per extingir-lo. Tot i que no ho acabaven d'aconseguir, perquè algunes causes persistien.

Malgrat la presència de bandolers a finals del segle XVI, confirmada en diversos documents, també hi trobem molts testimonis que consideren el fenomen bandoler en el Maestrat com una cosa nova. Per exemple, Miquel Andreu, de Traiguera que estava d'hostaler a la casa Alemany, veu a Pere Argullol i la seva banda de 6 o 7 pistolers tranquil·lament a la taverna de dit hostal amb una

---

41 A. R. V. Secció clergat, lligall 902, caixa 2374-75. Procés judicial contra diversos veïns de Traiguera per col·laborar amb els bandolers del Sarrut, document 80, any 1629.